

Rozprawa Lecha Kasprzaka wnosi wiele nowego do wiedzy o teorii i praktyce wielostronnego kształcenia, porusza kwestie szczegółowe, które nie znalazły dotąd należytego miejsca w fachowych opracowaniach lub są rozproszone po różnych publikacjach. Niejednokrotnie Autor formułuje wnioski w pełni oryginalne. Proponuje nowatorskie rozwiązania praktyczne. Zawarte są one głównie w części II. Ze względu na poczynione wnioski praca Kasprzaka stanowi *resumé* poglądów spotykanych we współczesnej teorii dydaktyki na ważne zagadnienie, jakim jest obligatoryjne wprowadzanie w Polsce wielostronnego kształcenia.

Lech Kasprzak podjął temat bardzo aktualny i ważny dla polskiego systemu edukacyjnego. Wskazał nowe, bądź szerzej niż dotychczas ujęte problemy w omawianej tu dziedzinie, a to najlepszy z możliwych argumentów, by jego studium wzięło do ręki każdy, kto interesuje się edukacją.

Ks. Edward Walewander
Katedra Pedagogiki Porównawczej KUL

Ks. Stanisław Chrobak, *Podstawy pedagogiki nadziei. Współczesne konteksty w inspiracji personalistyczno-chrześcijańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2009, ss. 631.

Wobec kryzysu człowieczeństwa spowodowanego kryzysem nadziei współczesnego człowieka, dobrze się stało, że na rynku księgarskim pojawiło się kompleksowe studium poświęcone pedagogice nadziei. Wnikliwa lektura obszernej książki ks. Stanisława Chrobaka zatytułowanej *Podstawy pedagogiki nadziei*, oznaczonej podtytułem *Współczesne konteksty w inspiracji personalistyczno-chrześcijańskiej*, pozwala się zgodzić z opiniami zamieszczonymi na okładce przez obydwu recenzentów wydawniczych (prof. Eugeniusza Sakowicza i prof. Mariana Śnieżyńskiego), że jej Autor „podejmuje oryginalny, aktualny i ważny – tak dla teorii, jak i praktyki edukacyjnej – temat” (Sakowicz). Niewątpliwie współcześnie zauważyć można wielkie zmaganie się o człowieka i nadzieję. Z jednej strony podkreśla się, iż nadzieja motywuje każde ludzkie działanie i sprawia, że trudne do osiągnięcia dobra stają się osiągalne, z drugiej zaś wskazuje się na jej „archaiczność” a nawet utopijność. Egzystencja ludzka – życie jednostek oraz funkcjonowanie różnych społeczeństw nie przestaje jednak sytuować się „na styku” nadziei i jej braku. Najwyraźniej dostrzec to można i uświadomić sobie w sytuacjach traumatycznych, ekstremalnych, granicznych. Nie ma też wątpliwości co do tego, że pedagogika odgrywa niezmiernie ważną rolę w przestrzeni spotkania tego, co jest znaczone nadzieją i tego, co nią nie jest. Unicestwienie nadziei oznacza unicestwienie człowieka i jego kultury. Mający nadzieję człowiek może zrozumieć, na czym polega jego czasowość i w jaki sposób rodzi się jego przyszłość.

Nadzieja motywując podmiot do podejmowania działań, ujawnia w człowieku taką gotowość, dzięki której potrafi on zmierzyć się z sytuacjami niecodziennymi. Co więcej – nadaje ona sens życiu i znacząco wpływa na poczucie wartości. Rozpoznanie braku nadziei jako istotnego braku współczesnego człowieka implikuje teleologiczny zakres powinności pedagogicznych, zmierzających do przywrócenia człowiekowi nadziei ocalenia samego siebie i powrotu do prawdy bycia i dążenia do pełni człowieczeństwa.

Autor omawianego studium podjął się niełatwego zadania. Postawił sobie za cel próbę ukazania złożonej problematyki, kojarzącej się z pojęciem „nadzieja” i sformułowania odpowiedzi na szereg pytań z nią związanych. Pytania te brzmią następująco: Czego się oczekuje od nadziei? Jak przeżywa się spełnioną nadzieję? W jaki sposób rozumie się spełnioną nadzieję, gdy zrealizowała się ona inaczej niż oczekiwano? Jak przeżywa się niespełnioną nadzieję? Jak następuje uwolnienie od niespełnionej nadziei, w formie beznadziei (braku) czy zwątpienia? Jaki wkład może wnieść pedagogika w tym względzie? Odpowiadając na postawione pytania, ks. Chrobak wskazuje na podstawy, fundamenty nadziei jako motywu każdego działania a zarazem wolnej od lęku, otwartej na przyszłość „dyspozycji” człowieka.

W rozdziale I – mającym charakter „introdukcji”, Autor analizując poglądy wybitnych filozofów i myślicieli jak: I. Kanta, E. Blocha, O. F. Bollnowa, G. Marcela, J. Pietera, J. Tischnera, P. Freire’a, E. Eriksona, E. Fromma, R. Snydera i V. E. Frankla, ukazał filozoficzno-antropologiczny obraz nadziei. Przeprowadził jej interpretację w perspektywie pedagogicznej. Zaprezentował nadzieję jako kategorię ludzkiego życia. Wskazał nadto na psychospołeczny wymiar nadziei, by dać następnie opis postaw „pokrewnych nadziei”, ale też im przeciwnych czy przeciwstawnych.

W rozdziale II Autor przedstawił motywy nadziei chrześcijańskiej, wskazując równocześnie na jej specyfikę. Chrześcijańska nadzieja opisana na kartach Pisma Świętego (zarówno w Starym Testamencie, jak i Biblii Hebrajskiej) była permanentnym motywem towarzyszącym „prowadzeniu” (przez samego Boga!) człowieka i narodu (narodów), w którym on bytował. Nie ma życia człowieka bez pedagogii Bożej. Chrześcijaństwo jest religią (a zatem również kulturą) na wskroś przenikniętą nadzieją. Uniwersalizm nadziei chrześcijańskiej (ujawniający się właśnie w pedagogice nadziei) wyzwala z wszelkich partykularyzmów, zawężeń, a także z nietolerancji. Nadzieja chrystianizmu (będąca jego cechą wyróżniającą) przenika nie tylko doczesność człowieka (czyli jego „tu i teraz”), ale równocześnie ukierunkowuje go ku „wydarzeniom ostatecznym” („stanu” po śmierci). Takie postrzeganie nadziei – w kontekście umierania i śmierci – pozwala dostrzec te egzystencjalne fenomeny jako wyzwania dla pedagogiki. Nadzieja nie stanowi tylko „planu życia”, nie jest szkicem teoretycznym. Właśnie zważywszy na to Autor w rozdziale III opisał biblijne egzemplifikacje nadziei. Wskazał na bohaterów ksiąg biblijnych Starego i Nowego Testamentu, którzy byli równocześnie ludźmi czynu – wielkimi pedagogami nadziei.

W rozdziale IV ks. Chrobak ukazał kolejny kontekst pedagogiki nadziei. Przedstawił jej personalistyczno-chrześcijańskie aplikacje w świetle nauczania Soboru Watykańskiego II, który proklamował nadzieję jako drogę wychowywania społeczności wolnych od totalitarnych zapędów kulturowej nienawiści. W nurcie soborowego nauczania Autor usytuował interpretację wypowiedzi posoborowych papieży (w tym

Jana Pawła II i Benedykta XVI), będących dla katolików niekwestionowanymi autoritetami nie tylko w sprawach „wiary i obyczajów”, ale także w kształtowaniu sumień i serca człowieka (czyli w jego wychowywaniu).

W rozdziale IV Autor opisał tożsamość człowieka w perspektywie nadziei oraz skupił się na opisie nadziei związanej z działaniem pedagogicznym. Książkę poświęconą pedagogice nadziei (jej podstawom, ale też i dylematom, wyzwaniom) wieńczy rozdział V, w którym nadzieja zaprezentowana została jako źródło inspiracji pedagogicznych. Autor zarysował etos nauczyciela-wychowawcy, którego to etosu cechą wyróżniającą jest właśnie nadzieja. Fakt „bycia wychowankiem” wiąże się z nadzieją zarówno w odniesieniu do potencjału rozwojowego wychowanka, jak i samowychowania oraz współpracy wychowanka z wychowawcą. Ta ostatnia bardzo wyraźnie ukazuje nadzieję w sytuacji wychowawczej. Zarówno kultura (jako sposób bytowania człowieka i realizowane w niej wartości: prawdy, dobra, piękna), jak i szkoła (będąca *sui generis* instytucją wychowawczą) stanowić powinny niekwestionowane miejsce nadziei. Rozprawę zamyka analiza nadziei w epoce globalizacji. Autor podkreślił aksjologiczny wymiar nadziei oraz jej potrzebę w wielorakich egzystencjalno-kulturowych kontekstach. Wskazał też na społeczeństwo otwarte i twórcze, niebojące się trudnych wyzwań i zadań, jako społeczeństwo nadziei.

Omawiana publikacja jest dziełem ambitnym i użytecznym. Jej Autor w sposób erudycyjny i kompetentny opisał fundamenty, motywy i inspiracje związane z nadzieją. W jego książce, mającej charakter pedagogiczny, obecne są wątki interdyscyplinarne (filozoficzno-teologiczne, kulturowe, fenomenologiczne). Czyni to jej lekturę trudniejszą, ale też podnosi jej walor. Przeglądając 99-stronicową bibliografię stwierdzam, że ks. Chrobak wykazał się bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu z zakresu pedagogiki, a także inspirowanego przez chrześcijaństwo personalizmu. Publikacja uwzględnia kontekstualność zagadnienia. Kontekst wyznaczony jest przez środowisko, którego zrozumienie potrzebne jest do zrozumienia człowieka i czynności, jaką jest wychowanie człowieka nadziei. Cel postawiony przez Autora został osiągnięty. Czytelnik otrzymuje cenny przewodnik pedagogiki nadziei w inspiracji chrześcijańsko-personalistycznej. Został on zaopatrzony w bardzo bogaty spis literatury. Bibliografia ta stanowi bazę informacji naukowej z zakresu pedagogiki nadziei i szerzej – pedagogiki chrześcijańskiej. Na koniec ponownie wypada mi się zgodzić z opinią E. Sakowicza, że „do rozprawy Ks. Stanisława Chrobaka powinni sięgnąć nie tylko profesjonaliści – pedagodzy, wychowawcy, historycy wychowania, ale też filozofowie, teologowie oraz osoby zainteresowane wychowaniem człowieka i za nie odpowiedzialne”. Sądzę, że w publikacji tej każdy znajdzie coś cennego dla siebie. Pedagogom-praktykom i tym wszystkim, dla których nadzieja nie ma nic wspólnego z oczekiwaniem jedynie na to, co łatwe i przyjemne, w sposób szczególny polecam rozdział V, ukazujący nadzieję jako źródło inspiracji pedagogicznych do podejmowania działań, nadających sens życiu i wpływających znacząco na poczucie własnej wartości.

Podstawy pedagogiki nadziei wskazują, na co zwraca uwagę sam Autor omawianej publikacji, „że nadzieja nie wzrasta liniowo: w stresowych czy konfliktowych warunkach może ona zmniejszać się i słabnąć, by później znów się odradzać. Nadzieja zakłada przekonanie, wiarę w możliwości osiągnięcia dobra z określonym

prawdopodobieństwem, ale nadzieja też powinna odnosić się do sytuacji i środków całkowicie nieprzewidywalnych w racjonalnych, empirycznych kategoriach” (s. 529). Aby jednak tak rozumiana nadzieja zaistniała, potrzebne jest wychowanie obejmujące całego człowieka i przez całe życie. Potrzebni też są odpowiedni wychowawcy mający umiejętność prowadzenia działań wychowawczych budzących i podtrzymujących nadzieję. Ważne znaczenie oprócz postaw uwzględniających wspólne i zróżnicowane style życia, uwarunkowania kulturowo-społeczne, polityczne, jak i aspekty religijne, ma także umiejętność poszukiwania środków pozwalających osiągnąć pożądane wyniki. Omawiana publikacja wiele wnosi w rozumienie nadziei jako dobra trudno osiągalnego, ale jednak upragnionego i możliwego. Pokazuje jej związek nie tylko z wychowaniem, ale także z poznaniem, wiarą i miłością. Książka *Podstawy pedagogiki nadziei* ukazuje człowieka *homo sperans*, otwartego ku przyszłości i starającego się formułować odległe cele, do których zamierza on dążyć. I to są wystarczające racje sprawiające, że wobec tej publikacji nie można przejść obojętnie.

Alina Rynio

Katedra Pedagogiki Chrześcijańskiej KUL

Media w wychowaniu chrześcijańskim, red. Dorota Bis, Alina Rynio, Lublin: Wydawnictwo KUL 2010, ss. 776.

Dzieło stanowi zbiorowy owoc wysiłków i współdziałania 63 autorów z Polski i zagranicy. Zostało wydrukowane w postaci obszernego woluminu tekstowego (ma on 776 stron!), zawierającego sześć części i aneks oraz w postaci dołączonej do tomu płytki CD, z nagraniami wystąpień znaczących uczestników międzynarodowej konferencji „Media w wychowaniu chrześcijańskim”, jaka odbyła się w 2008 r. w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Autorzy zajęli się procesem wychowania w mediach i poprzez media z wielu punktów widzenia. Reprezentowali bowiem takie dyscypliny naukowe, jak pedagogika, psychologia, socjologia, filozofia, teologia, prawo, dziennikarstwo. Warto podkreślić, że redaktorzy książki zaprosili do dysputy i współtworzenia również duszpasterzy (kard. Zenon Grocholewski, bp Adam Lepa), twórców mediów, artystów a także dziennikarzy. Są to zatem wieloaspektowe analizy mediów i procesów komunikowania ludzi uniwersytetów i szkół wyższych (ze zrozumiałych względów tych jest najwięcej), świadectwa wybitnych twórców (Krzysztof Zanussi, Leszek Mądzik), ludzi zatroskanych o ewangelizowanie i szeroko pojęte wychowanie (teoretyków i praktyków, członków ruchów religijnych i społecznych), dziennikarzy znanych z mediów (Ryszard Montusiewicz), dyrektorów instytutów pedagogiki, dziennikarstwa i komunikacji społecznej, których łączy spojrzenie po-